

Test és lélek viszonya Weissmahr Béla SJ szerint Kísérlet egy fenomenológiai rekonstrukcióra¹

SZEILER ZSOLT

Abstract

This study attempts to demonstrate how Béla Weissmahr thought about the traditional relationship between body and soul in a novel way. After a brief introductory section clarifying key concepts, I first present the mistaken understandings of the body–soul relationship, and then, in the second section, I present the correct understanding based on the experience of self-consciousness. Only after this do I deviate from Weissmahr’s original line of thought, insofar as I seek to arrive at his main conclusion through a phenomenological description of self-consciousness and the body.

Keywords: *Béla Weissmahr, ontology, body-soul relationship, transcendental neothomism, phenomenology.*

Absztrakt

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, Weissmahr Béla miként gondolta el újszerűen test és lélek hagyományos viszonyát. Egy rövid, fogalomtisztázó bevezető után első pontban a test-lélek viszony helytelenül felfogott formáit, a másodikban a helyes felfogását mutatom be az öntudat tapasztalatára alapozva. Szándékom szerint csak ezután térek el az eredeti weissmahri gondolatmenettől, amennyiben az öntudat és a test fenomenológiai leírása során kívánok eljutni ugyanoda, ahová Weissmahr spekulatív gondolkodása megérkezik.

SZEILER ZSOLT filozófus-teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola filozófia tanszékének docense; szeiler.zsolt@sapientia.hu

¹ Az itt olvasható tanulmány eredetileg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szervezett „Halhatatlanság. Második Weissmahr Béla-emlékkonferencia” keretében hangzott el szóban 2026. február 6-án.

Kulcsszavak: Weissmahr Béla, ontológia, testlélekviszony, transzcendentális neotomizmus, fenomenológia.

Fő célom, hogy bemutassam, Weissmahr Béla miként gondolta el újszerűen test és lélek hagyományos viszonyát. Egy rövid, fogalomtisztázó bevezető után első pontban a testlélekviszony helytelenül felfogott formáit, a másodikban helyes felfogását mutatom be az öntudat tapasztalatára alapozva. Szándékom szerint csak ezután térek el a weissmahri gondolatmenettől, amennyiben az öntudat és a test fenomenológiai leírása során kívánok eljutni ugyanoda, ahová Weissmahr spekulatív gondolkodása megérkezik.

Az ember test és lélek egysége, de ez az egység nem a léthierarchiában egyenlő szinten álló két létező egysége. Weissmahr megközelítésében ugyanis a lélek a testtel szemben valódi önállóságot, szubsztancialitást mutat:

„az önmagának való jelenlét és a feltétlenséget tételező cselekvések végső hordozója, végső szubjektuma nem lehet az ember empirikus teste mint ilyen, mert az empirikus-materiális e minőségében képtelen »önmagának való jelenletre« és tökéletes reflexióra, s nem gyakorolhat olyan tevékenységet sem, amely az abszolút szférájáig hatol. Eszerint az emberben lévő voltaképpen szubsztanciális, önállóságát megalapozó mozzanat az, amit szellemi lélekként jelölünk meg.”²

A lélek önmagában álló, önazonos, önmagáért való valóság. Az önállóság, önmagában állóság (szubsztancialitás) egyfelől, valamint az önazonosság és önmagáért valóság másfelől persze nem teljesen azonos fogalmak. Weissmahr az előbbit az utóbbi segítségével igazolja. Az önmagában állás jellegzetességét egy helyütt egy Aquinói Szent Tamástól vett, a transzcendentális neotomista tradícióban gyakran hivatkozott szöveghelyre történő utalással világítja meg.³ Egy rövid kitérőt téve időzzünk el egy kicsit az eredeti tamási szakasznál:

„azt kell mondanunk, hogy ami visszafordul saját lényegéhez, az önmagában áll fenn [...] Ám az önmagában fennálló kognitív képességek megismerik magukat. Ezért mondja az *Okok könyve*, hogy »ami megismeri saját lényegét, az visszafordul saját lényegéhez.«”⁴

² WEISSMAHR BÉLA: *A szellem valósága*, Kairosz, Budapest, 2009, 253.

³ Uo. 212-es lábjegyzet.

⁴ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa theologiae* I. q.14. a.2. ad 1.: „dicendum quod redire ad essentiam suam nihil aliud est quam rem subsistere in seipsa [...] Sed virtutes cognoscitivae per se subsistentes, cognoscunt seipsas. Et propter hoc dicitur in libro de causis, quod

A szakasz eredeti témája Isten önismerete. Az önismeret megismerés. Mivel pedig a megismerés aktus, teljesültség (ti. a megismerő és a megismert aktusazonossága), valamit nem akkor ismerünk meg valóságosan, ha az potencialitásban van, hanem amikor (a kognitív képességben) aktuálisan megvalósul. Mivel Isten tiszta aktualitás, tökéletesen jelen van önmaga számára. Anyagtól való függetlenséggel (*subsistit in seipso*) és tökéletes önismerettel rendelkezik (*seipsum per seipsum intelligit*). Tamás univerzumában mármint kétféle forma létezik: anyagi (anyagban fennálló) és anyagtalan (önmagában fennálló). Az emberi lélek utóbbi típusú forma, amelynek bizonyítékát Tamás többek között éppen abban látta, hogy a megértésre képes emberi lélek képes „visszafordulni”, képes reflektálni önmagára, azaz önismeretre képes. Önmagára kognitív értelemben vonatkozni, önmagát kognitív értelemben birtokolni szerint csakis anyagtalan valóság képes, ezért az emberi lélek képes az anyagtól függetlenül működni és fennállni.

Weissmahr szerint a szubzisztencia, az „önmagában állás” lehetőségét szubjektivitásunk alapozza meg. A szubjektum az ugyanis, ami számára a tér-időbeli anyagi dolgok objektumként „megjelennek”. Más dolgok a „számára vannak”, azaz kognitív értelemben nyitott másokra anélkül, hogy azok megszüntetnék a létezését, vagy éppen ő számolná fel azok sajátos fennállását.⁵ Az „én”, a szubjektum, miközben megismeri tárgyát, azonossá lesz azzal, ez az azonosság azonban nem számolja fel az „én” adottságát. Éppen ellenkezőleg: mivel önmagára vonatkozik, tudatában van, hogy másképpen adódik önmaga számára, mint ahogyan a tárgyak (tér-időbeli anyagi dolgok) adódnak az ő számára. Az, hogy önmagát megkülönbözteti a dolgoktól, a „tárgyiság” lehetőségi feltétele egyáltalán. A magyar jezsuita ezt a különbséget a legfontosabb különbségtételnek tartja, mely a létezők körében egyáltalán fellelhető.⁶ Sőt, saját önállóságának, szubsztancialitásának tudata az alapja annak, hogy megértse, milyen értelemben nevezhetünk egyáltalán szubsztanciának bármi mást.⁷ Azonban ha a lélek szubsztancialitása ilyen közvetlen adottság, akkor mégis mi okozza a lélek természetével kapcsolatos évezredek véleménykülönbségeket?

sciens essentiam suam, redit ad essentiam suam.” (A szerző saját fordítása.)

⁵ WEISSMAHR BÉLA: *A szellem valósága*, i. m., 140.

⁶ Uo. 142.

⁷ Uo. 265.

I. TEST ÉS LÉLEK TÉVESEN FELFOGOTT VISZONYA

Weissmahr szerint a test és a lélek viszonyát megközelíthetjük *kívülről*, egyfajta külső nézőpontból, vagyis elvonatkoztathatunk attól az „apróságtól”, hogy amire itt rákérdezünk, az mi magunk vagyunk.⁸ Ez a tudományos objektivitás beállítódása. Ebben a beállítódásban dolgokkal találkozunk, amelyeket a tárgyilagosság nevében megfosztunk minden szubjektív elemtől. Ebben a realista perspektívában tárgyak adódnak, és a feladat az, hogy ezeket az eltárgyasított dolgokat minél egyértelműbben meghatározzuk, és ezáltal *elkülönítsük* egymástól. Kézenfekvő, hogy a test, az emberi organizmus teljes egészében a fizikai világ része, maradéktalanul leírható a fizika keretei között, hiszen nincs lényegi különbség közte és a többi fizikai dolog között. Ezzel szemben a lélek hagyományosan az ember anyagtalan, nem empirikus, nem fizikai összetevője, amely ezért lényegileg különbözik a testtől. Az így felfogott lélekdolog tehát egyfelől lényegi különbséget mutat a testdologtól, másfelől a lélekdolog adja az ember lényegét. Ezzel a szubsztanciadualizmushoz jutottunk, és ez azzal a kellemetlen következménnyel jár, hogy felszámolja az emberi létezés egységét. E kellemetlen következménytől kézenfekvő úgy szabadulni, hogy eltekintünk a különbségtől, és a lelket visszavezetjük a testre, vagy egyenesen azonosítjuk azzal.

Véleményem szerint Weissmahr helytállóan tapintott rá ezeknek az egymást kizáró alternatíváknak a hamisságára. Rögzítsük, miben is állt a téves álláspontok közös kiindulópontja!

1. *Kívülről*, a valós emberi létezésről eltekintve közelítenek a problémához.
2. A test-lélek vonatkozást eltárgyasított vagy *dologi* viszonyokként kezelik.
3. Azonosság és különbség viszonyát *egyoldalúan* fogják fel, amennyiben az identitást és a differenciát egymást kizáró alternatíváknak tartják.

Test és lélek egyoldalú értelmi felfogásával szemben Weissmahr test és lélek spekulatív észfogalmát állítja szembe. A belátás zsenialitását véleményem szerint nem a hegeli kategóriák lehetőségei teremtik meg, hanem az, hogy a külső nézőpont helyett a szubjektivitás valóságában fedezte föl azt a különbséget

⁸ Uo. 273.

nem kizáró azonosságot, amely test és lélek helyes viszonyának paradigmája lehet. Weissmahr tehát nem kívülről közelít a problémához, hanem a szubjektivitás tapasztalata felől, ahogy írja, az „önmegtapasztalás” felől. Ezen a ponton azonban búcsút mondok a weissmahri gondolatmenetnek, és a továbbiakban a tárgyhoz inkább adekvát, kvázi fenomenológiai megközelítést alkalmazok, hogy a tapasztalatelemzés segítségével jussak el végül ugyanoda, ahová Weissmahr a transzcendentális és a spekulatív módszertan változtatásával.

2. TEST ÉS LÉLEK HELYESEN FELFOGOTT VISZONYA AZ ÖNTUDAT TAPASZTALATÁBÓL KIINDULVA

Mielőtt rátérnék a tudat fenomenológiai ihletettséggű leírására, a kontraszt kedvéért hadd éljek egy gondolatkísérlettel! Képzeljünk el egy szuperszámítógépet, amely történetesen a Hewlett Packard El Capitan nevet viseli, és 2025 januárjában kezdte meg a működését az Amerikai Egyesült Államokban. Ez a gép szinte felfoghatatlan képességekkel rendelkezik, egyetlen másodperc alatt kétrillió számítást képes elvégezni. Másként kifejezve, két dologról, azaz két bináris számsorról egy másodperc kétrilliomod része alatt mondja meg, hogy azonosak vagy különbözőek. A gép továbbá emberhez hasonló képességekkel rendelkezik, önálló tanulásra, önálló következtetések levonására képes, azaz mesterséges intelligenciával rendelkezik. „Tudja” tehát, hogy mit jelent az azonos és a különböző, így tőle várhatnánk legnagyobb eséllyel test és lélek akut problémájának megfejtését. Erre a filozófiai teljesítményre azonban véleményem szerint nem lesz képes, híjával van ugyanis két olyan kognitív képességnek, melyekkel már egy néhány éves gyermek is rendelkezik: ez az intencionalitás és az öntudat.

Képzeljünk el, hogy El Capitant az USA nemzetbiztonsága éppen kamerafelvételek analizésére használja. Kiss János pénteken 19 órakor elhalad a Sophianum előtt, eközben El Capitan a másodperc tört része alatt azonosítja őt. Azonosítja, detektálja, de nem észleli, mivel képtelen az éppen rajta keresztülfutó bináris kódot valami „külsőre” vonatkoztatni. A gép nincs „ott”, magánál Kiss Jánosnál. Ami egy tűnő pillanatig lefoglalja, az nem maga Kiss János, hanem egy bináris számsor. Hasonlóképpen, noha képes detektálni alkatrészei hőmérsékletét, gépházához nem képes saját testeként viszonyulni, mégpedig azért, mert számára nincs olyan, hogy „saját”. Bármennyire elképesztőek kalkulatív képességei, létezése ontológiai értelemben „lapos”: nélkülözi a valódi szellemi dimenziókat. Számára nincs külső és belső, nincs én és másik, nincs tapaszta-

ta szubjektum és objektum különbségéről, nem képes saját tevékenységét, saját létezését elsajátítani, birtokba venni, ahogy valami más létezésével szemben sem képes valós *viszonyt* kialakítani.

Az El Capitannal szemben az ember rendelkezik intencionalitással és öntudattal. Amikor János piros sapkáját észlelem, akkor nem a pupillámon lévő piros folthoz viszonyulok, nem is valami koponyámon belüli reprezentációhoz fordulok, hanem magához a piros sapkához. Tudatom egyszerűen ott van „kint”, magánál a piros sapkánál.⁹ A tudatom nincs a koponyámba zárva, hanem fenomenológiai értelemben ott van maguknál a dolgoknál, olyannyira, hogy többnyire feloldódik azokban. Amikor valami érdekes dologra leszek figyelmes, akkor minden idegszálammal ott vagyok nála, énem mindenestül feloldódik abban, a tárgynál való jelenlét mintegy lefoglalja egész tudatomat. Ez a dolgokban való feloldódás azonban nem az egyedüli módja annak, ahogyan a dolgokhoz viszonyulhatok. Mindig megvan az elvi lehetősége annak, hogy a tárgy tudattal együtt önmagamnak is a tudatában legyek.

Az öntudat figyelemreméltó jelenségével maga a *különbség* jelenik meg a tudatban. Az én ugyanis mindig másként adódik, mint a tárgy. Másként élem át önmagamot, mint a dolgot, amihez éppen viszonyulok. Noha tárgyra való vonatkozás (intencionalitás) nélkül nincs öntudat, az öntudatban az én mégis másként adódik, mint a dolgok vagy a tárgyak. Ez a „másként” pedig átélhető, tapasztalható különbséget hoz létre a tárgy és önmagam között. Az én valamiféle „szakadás”, „törés” a tudatban, mégis egyoldalúság volna egyedül a különbség hangsúlyozásánál megállni. A tudat ugyanis ugyanabban az aktusban *egyesít* is: folyvást egyesíti magában az ént és a nem ént, egyszerre viszonyul az énhez és a nem énhez, egy és ugyanazon aktusban éli át a tárgyat és az ént. Noha tapasztalható, deskriptív különbség van a tárgy és az én átélése között, mégis maga a tudatélmény egyesíti a kettőt. A tudat voltaképpen éppen ez az egységképző, egyesítő, önmagával a „mást” folyvást *asszimiláló* valóság. Ezért jó okkal mondja Weissmahr, hogy a lélek az „ember szellemi egység-principiuma”.¹⁰ A lélek, tudat vagy én – a továbbiakban differenciálatlanul azonos értelemben használom ezeket – az a valóság, amely folytonosan asszimilálja, egyesíti magával a nem ént.

⁹ Az intencionalitás brentanói fogalmához képest Edmund Husserl valódi nóvuma éppen az volt, hogy rámutatott az intencionális tárgy aktushoz képest transzcendens jellegére. Az intencionalitás éppen ez az *Überschuß*, „túllövés”, „túlcsoordulás”. Az az „értelemadás”, mely révén magánál a dolognál vagyunk. Vö. EDMUND HUSSERL: *Logische Untersuchungen*, Zweiter Band, Den Haag, M. Nijhoff, 1984, 399 (Hua 19/399).

¹⁰ WEISSMAHR BÉLA: *A szellem valósága*, i. m., 275.

3. A TEST TAPASZTALATA

A lélek és a test viszonyának helyes megközelítéséhez a keresett differenciált azonosság legvilágosabban a saját test tapasztalatában érhető tetten. A test a maga mozgási lehetőségei révén lehetővé teszi, egyszersmind meghatározza, hogy mi adódhat egyáltalán az észlelés és a tudatom számára. A testem ugyanakkor nem a tudatom valamiféle közlekedési eszköze vagy „mozgatója”. Nem eszköz ugyanis, hiszen valami eszközzé éppen általa válik, hogy valamiként testem meghosszabbítása lesz. Testem továbbá nem is dolog. Nem tudom dologként tapasztalni, hiszen a test attól test, hogy mindenkor az enyém: énem folytonosan, minden egyes pillanatban egyesíti önmagával, szüntelenül asszimilálja önmagához. Noha a test létmódja nem dologi, nem is tárgyi. Ugyan képes vagyok rá, hogy tárggyá tegyem, vagy akár pusztán dologként is tekinthetek rá, ám ekkor valójában már nem testként élem át azt, hanem valami tőlem elidegenített valóságként állítom magam elé.¹¹ A test továbbá nem is pusztán anyag, nem merül ki saját anyagi konfigurációjában. Képzeljünk el egy rendkívül összetett fizikai elméletet, mely számot ad individuális testem minden partikulájáról. E partikulák és az azokat leíró összefüggések csupán az anyag bonyolult elrendezését írják le, de nem képesek számot adni az eleven test énszerű valóságáról. Mi több, a test a biológiai-organiztikus létezésben sem merül ki. Testrészeim (kezem, lábam, fejem stb.) egységét nem pusztán organiztikus életfunkciók adják, hanem az konstituálja, hogy a lélek mint egység princípium folytonosan egyesíti azokat önmagával. A testem csak attól test, mert énem folyvást asszimilálja azt önmagával.

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a lélek és az anyag viszonya a test tapasztalatából kiindulva válik megközelíthetővé. Testem *anyagát tekintve* teljes egészében a fizikai világ része, maradéktalanul leírható a fizika keretei között, hiszen nincs lényegi különbség közte és a többi fizikai dolog között. Másrészt a *lélek felől* nézve testté csak azért válhat, mert a benne ható asszimilatív princípium, maga a lélek folytonosan asszimilálja ezt a partikuláris anyagot önmagához. A kettő differenciált egysége pedig tapasztalatszerűen, átélhető módon áll előttünk a test adódásmódjában, hiszen a test olyan anyag, amit minden porcikájában a bensőséges énhez tartozás lelkesít át.

¹¹ Husserl e különbséget írta le *Leib és Körper* különbségeként. Uő.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*, Zweiter Teil, Den Haag, M. Nijhoff, 1973, 57.

4. KONKLÚZIÓ

Weissmahr éleselméjűen vette észre, hogy a test és a lélek viszonyának apóriái helytelen kiindulópontból, helytelen megközelítési módból adódnak. Arra a differenciált azonosságra, amely alkalmas a test-lélek egységének megragadására, nem tehetünk szert a dolgok között fennálló, „objektívnek” gondolt, eltárgyasított relációk révén. Az azonosság és a különbség egysége magában a tudat működésében realizálódik. Úgy vélem, mindebben igaza van. Mégis, mintha belátásának alapjaihoz képest idegen kísértésnek engedett volna, amikor a tapasztalati, kvázi fenomenológiai kiindulópontját szinte azonnal felváltotta transzcendentális megfontolásokkal, hogy végül ezek is egyfajta Hegeltől inspirált spekulatív ontológiában oldódjanak fel

BIBLIOGRÁFIA

AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa theologiae*. A kritikai kiadás elektronikus formája alapján idézve: [online] <https://www.corpusthomicum.org/sth1003.html#28906>. [2026. 05. 05.]

HUSSERL, EDMUND: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*, Zweiter Teil, M. Nijhoff, Den Haag, 1973.

HUSSERL, EDMUND: *Logische Untersuchungen*, Zweiter Band, M. Nijhoff, Den Haag, 1984.

WEISSMAHR BÉLA: *A szellem valósága*, Kairosz, Budapest, 2009.